

Maarten 't Hart, Jan Siebelink en Franca Treur

'Het is beter zonder geloof, veel beter'

Dat u helemaal naar Amsterdam hebt willen komen voor mij,' zegt Franca Treur. Ze kijkt naar de twee gearriveerde schrijvers die naast haar zitten in de rondeelzaal van Hotel de l'Europe, waar ze zijn bijeengekomen om te praten over haar debuutroman *Dorsvloer vol confetti*. 'Zeg maar "je" hoor,' antwoordt Jan Siebelink, 'we zijn nu schrijvers onder elkaar.' Maarten 't Hart knikt. Vriendelijk en een tikje nieuwsgierig bekijken de twee heren hun jonge opvolgster, beiden een exemplaar van haar boek op schoot, vol aantekeningen en losse papiertjes tussen de pagina's. Van *Dorsvloer vol confetti*, krap twee maanden uit, verschijnt binnenkort de vierde druk. In de – overwegend positieve – recensies werd al gesproken van de nieuwe Siebelink of 't Hart. Met Franca Treur zou een nieuwe generatie zijn opgestaan die schrijft over het opgroeien in een orthodox gereformeerd milieu. Siebelink, tegen Treur: 'Weet je wat ik zo mooi vind aan jouw boek? Het is heel sensueel en aards, en dan staan er opeens zinnen als: *hoe zit het nou met de zonde tegen de Heilige Geest?* Daardoor is het niet alleen realistisch, maar komt het ook los van de aarde en raakt het de meest essentiële dingen van het christendom, van het geloof en van het... andere, het onzichtbare.' 't Hart: 'Het zit zelfs in één zin soms.' Hij bladert door het boek, vindt de passage en leest voor: "*Behalve in de rouw, en bekeerd, is ze ook heel precies op haar vloerbedekking.*" Sterk hoor. Prachtig.' Wat verlegen neemt Treur de complimenten in ontvangst. Het korte jurkje, dat de dertigjarige

blondine vanwege opkruipgevaar af en toe netjes naar beneden trekt, vormt haast een contrast met de fris blozende Zeeuws Meisje-wangen erboven. Zo ver weg is het niet, de tijd dat ze thuis op de boerderij onder haar overall nog een rok droeg tijdens het koeien melken.

Dubbele slagen

Treur groeide op in de jaren tachtig, Siebelink en 't Hart in de jaren vijftig. Toch lijken de overeenkomsten tussen de milieus groter dan de verschillen. Herkennen de mannen zich in Treurs boek? Siebelink: 'Ik herken er veel in. Het wroeten in de aarde. Ik kom van een tuinderij, Franca komt van een boerderij. Dat ligt heel dicht bij elkaar.'

't Hart: 'Dat bevindelijk gereformeerde is toch wel een heel andere wereld. Het gereformeerde synodale geloof, waar ik uit kom, is vergeleken daarmee toch vrij vrolijk. Wij gingen wel eens kerken bij de bevindelijken, mijn vader vond de dominees bij ons te licht. Ik vond het... akelig. Somber. En altijd werd er uit het Oude Testament gepreekt. Verlossing kwam nooit ter sprake.'

Siebelink, tegen Treur: 'Maar je hebt het met liefde en compassie beschreven. Met dat gevoel heb ik ook *Knielen op een bed violen* geschreven. Ik ben geen wrokkige, rancuneuze schrijver. Integendeel.'

't Hart: 'Zoals die Maarten 't Hart.'

Siebelink: 'Nou, mag ik één ding tegen Maarten zeggen wat ik niet leuk vind? Niet in het algemeen hoor, want je bent verder heel grappig en mooi en leuk om te lezen. Maar ik las pas een verhaaltje van je dat eindigde met "die extati-

De nieuwe Siebelink of 't Hart wordt ze al genoemd: debutante Franca Treur. Wat herkennen de schrijvers in elkaars boeken? En kunnen ze ooit loskomen van hun religieuze achtergrond? 'Ik wacht nog op het visioen.'

door Padu Boerstra en Dries Muus
foto's Maarten Kools

De nestors en het meisje: 'Weet je wat ik zo mooi vind aan jouw boek?'

‘Mensen die er niets van weten, worden minder zwaar gestraft dan wij.’ V.l.n.r. Jan Siebelink, Franca Treur, Maarten ‘t Hart

sche knul uit Nazareth”. Dat zou ik nooit schrijven. Ik zou zelfs bang zijn dat ik daarvoor nog verantwoording moet afleggen. Boven.’
Treur: ‘Dat heb ik totaal niet, die angst. Maar ik wil ook niet schoppen tegen de gemeenschap waar ik vandaan kom.’
’t Hart: ‘Hoe kijkt jouw gemeenschap tegen het boek aan?’
Treur: ‘Heel gemengd. Sommige mensen vinden het mooi, anderen vinden dat ik met het geloof spot. Ik krijg brieven dat ik terug moet komen. Dat heeft u vast ook wel gehad.’
’t Hart: ‘Ja ja. Ik krijg voortdurend brieven. Met de hand geschreven.’
Siebelink: ‘Elke dag. *Alstublieft, ik bid voor u*. Elke dag nog.’
Treur: ‘En wat doen jullie daarmee?’
’t Hart: ‘Ja. Weggooien.’
Siebelink: ‘Brieven die mij de straf al toedienen. *De Heere der Heerscharen zal u de kop vermorzelen*. Ze zijn anoniem en komen ’s nachts door de brievenbus. Daar ben ik toch wel een beetje bang voor. Dan denk ik: mijn vader dacht er ook zo over.’
Treur: ‘Ze appelleren aan je ingeschapen godskennis. Dat je het eigenlijk diep van binnen wel weet, maar dat je koppig bent, of dwars.’
Siebelink: ‘Zeker. Ongelovigen, mensen die er niets van weten, worden minder zwaar gestraft.’
’t Hart: ‘Wij worden met dubbele slagen geslagen, hoewel dat nergens in de Bijbel staat hoor.’
Ongelovig kijkt Treur hem aan. ‘Staat dat níét in de Bijbel?’
’t Hart: ‘Ik heb de hele Bijbel erop nagekeken, het staat nergens. Maar toch krijg je altijd van die dubbele slagen te horen want je hebt het geweten en je hebt de weg niet begaan.’

De tale Kanaäns
Treur haalt een gestencild blaadje uit haar tas. Tien jaar geleden interviewde ze Maarten ‘t Hart voor haar gereformeerde studentenvereniging. ‘Maar dat weet je vast niet meer. Kijk: *Alles over SGP-stemmer Maarten ‘t Hart*,’ zegt ze.

‘Op de middelbare school waren we erg voor Maarten ‘t Hart gewaarschuwd’

Ze reikt hem het tijdschriftje aan.
’t Hart, aarzelend: ‘O, ja.’
Treur: ‘Ik kwam samen met een jongen. We studeerden in Leiden. Dan is Warmond niet zo ver, we gingen op de fiets. Ik had speciaal een extra lange, rechte rok aangetrokken. Die droeg ik sowieso wel, maar ik had toen ook weleens een broek aan. We gingen met zijn tweeën, want het was toch een beetje de duivel met wie je ging praten. Vooral op de middelbare school waren we erg voor Maarten ‘t Hart gewaarschuwd. Maar we waren zo nieuwsgierig. En het gekke is: bij mij komen ze nu ook van al die refobladen langs, en altijd willen ze met zijn tweeën komen. Zijn ze nu bang voor mij?’
Als student las Franca Treur de boeken van de ‘duivel’ Maarten ‘t Hart. Heeft ze zich ook laten beïnvloeden door het werk van haar voorgangers?
Treur: ‘In *Knielen op een bed violen* was ik ooit begonnen, maar ik had het geleend en diegene moest het terughebben. En toen ik later met mijn boek bezig was, vroeg iedereen of ik een soort Siebelinkboek ging schrijven. Toen dacht ik: nee, ik kan het beter maar niet lezen, dan kan ik schrijven wat ik wil.’
Siebelink: ‘Verstandig. Anders raak je toch onder invloed, of je gaat dingen juist niet doen.’
Treur: ‘Ja, dan hou je je juist in.’
Maar zou ze dingen anders hebben gedaan? Treur wendt zich tot Siebelink: ‘Nou, zoals jij de tale Kanaäns gebruikt, daar kan ik ontzettend van genieten. Dat vind ik zo’n mooie taal sowieso. Als ik dat zo achteraf lees, denk ik: dat had ik ook wel in mijn boek kunnen gebruiken.’
Siebelink: ‘Maar dat denk ik juist bij jouw boek! Zoals die oma, die zegt opeens: *Kind, dat is allemaal genadetijd*. In de tijd die we hier op de aarde hebben, moet het gebeuren om het heil voor de eeuwigheid te verzekeren.’
Treur: ‘Mijn oma zei ook vaak: “Als je nat wilt worden, moet je in de regen lopen, als je bekeerd wil worden, moet je naar de kerk gaan.” Die uitdrukking kwam heel vaak terug. Al ben je niet uitverkoren, je weet maar nooit of God zich nog laat verbidden als je trouw de genademiddelen gebruikt.’

Verkeerde vragen
Voor twijfel over het geloof was geen plaats. De vragen die de schrijvers als kind en later als adolescent hadden, durfden ze niet altijd te stellen. Ze werden consequent weggewimpeld, of als zondig bestempeld. Het is een waterdichte theologie, legt Treur uit. ‘Daarbinnen is alles duidelijk, alle vragen op alle antwoorden zijn helder. En is er geen helder antwoord, dan heb je de verkeerde vragen gesteld. Er wordt een groot appèl op je geweten gedaan: je moet je

Boegbeelden van de refo-lit

Franca Treur (Meliskerke, 1979) debuteerde in oktober met de roman *Dorsvloer vol confetti* (Prometheus), over de twaalfjarige Katelijne die in de jaren tachtig opgroeit in een strenggelovige boerengemeenschap in Zeeland. Als enig meisje tussen zes broers, op een boerderij buiten het dorp, in de bevindelijk gereformeerde gemeenschap, wordt haar isolement nog versterkt doordat ze als enige in het gezin hunkert naar boeken en naar een andere wereld. Treur woont in Amsterdam en schrijft onder meer voor *NRC Handelsblad*.

Jan Siebelink (Velp, 1938) brak in 2005 definitief door met *Knielen op een bed violen*. Daarin beschreef hij onder meer het geloof van zijn vader, die steeds meer verstrikt raakte in een zeer streng orthodoxe afsplitsing. Deze motieven zitten ook al in het verhaal ‘Witte chrysanten’ uit zijn debuut *Nachtschade* (1975). In de historische roman *Margaretha* (2002) beschrijft hij het conflict tussen katholicisme en reformatie. Zijn meest recente roman is *Suezkade* (De Bezige Bij, 2008).

Maarten ‘t Hart (Maassluis, 1944) schreef vele romans, verhalen- en essaybundels, onder meer het dit jaar verschenen *Verlovingstijd* (Arbeiderspers). Enkele romans waarin religie een belangrijke rol speelt, zijn *De aansprekers* (1979) en *De vlieger* (1998). ‘t Hart groeide op in een synodaal gereformeerde gemeente, een minder strenge overtuiging dan de bevindelijk gereformeerden van Franca Treur. Het belangrijkste verschil is dat de bevindelijken ervan uitgaan dat slechts een enkeling is uitverkoren en de rest verdoemd, terwijl de synodaal gereformeerden geloven dat iedereen in principe is uitverkoren, totdat het tegendeel blijkt.

schamen als je zulke vragen stelt. Juist uit die vragen blijkt dat je onbekeerd bent.’
Ook Maarten ‘t Hart heeft daar veel last van gehad. ‘Het feit dat ik me als kind afvroeg of er wel zoveel dieren in de ark van Noach pasten, was al een teken dat ik niet wedergeboren was. Anders vroeg je zulke dingen eenvoudig niet.’
Treur: ‘Nee, dat zijn de verkeerde vragen.’
’t Hart: ‘Bij ons was het anders dan bij jullie: in principe was iedereen uitverkoren, maar als je zondigde, kon alsnog het tegendeel blijken. En ik was er zo een.’
Siebelink, vergoelijkend: ‘Maar het kan nog anders worden bij jou. Je kan de genade alsnog ontvangen.’
Treur (ironisch): ‘Voor zondaren is vergeving mogelijk.’
’t Hart: ‘Maar ik wás helemaal geen zondaar! Ik was juist een heel braaf jongetje, maar ik zat vol met rare vragen. Op catechisatie werd zo’n dominee dan vreselijk boos. En van mijn moeder kreeg ik alleen maar dooddoeners te horen. De kangoeroe kon toch nooit vanuit Australië in die ark van Noach zijn gekomen, zei ik dan tegen haar. Ja hoor, dat kan makkelijk zei ze. Die kan heel ver springen. Die is vanuit Australië naar Nieuw-Guinea gesprongen, en over al die

een film van JEAN-PIERRE JEUNET

'VERRUKKELIJKE CINEMA!
Movie 2 Movie

MICMACS

van de maker van AMÉLIE

www.micmacs-lefilm.com 12

cineart

NU IN DE BIOSCOOP www.cineart.nl

‘Huiveringwekkend
en meesterlijk’

NRC handelsblad

‘Haneke’s werk weet
film te overstijgen’

De Volkskrant

DAS WEISSE BAND

Einmal ist keinmal

EEN FILM VAN MICHAEL HANEKE

12

‘Mijn collega's in het restaurant vroegen steeds of ik al seks had gehad’

eilandjes uiteindelijk in Singapore terechtgekomen, en toen kon-ie zo in een keer doorlopen.’

Siebelink: ‘Daar heb ik nog steeds geen moeite mee, met dat soort dingen.’

Treur: ‘Ook voor studenten die met vragen zitten, is het tegenwoordig heel lastig, want die worden bij hun studie juist gestimuleerd om kritisch te denken. Ik had ook wel mijn twijfels, maar die durfde ik nooit uit te spreken. Anders zou ik er niet meer bij horen.’

’t Hart: ‘Van alle kanten proberen ze je ervan te overtuigen dat het waar is. Dan ontstaat er een enorme tweestrijd. En je bent onophoudelijk bezig jezelf te overtuigen. Tenminste, ik zat de hele tijd de Bijbel te lezen.’

Siebelink: ‘Ik discussieerde nooit over het geloof met mijn vader. Wel las ik Sartre en Camus toen ik zeventien, achttien was, en praatte daar met vrienden over.’

Treur, verbaasd: ‘Maar hoe kwám je dan aan Sartre en Camus en zo?’

Siebelink: ‘Gewoon op de kweekschool. Openbaar onderwijs. Waar het kaf niet van het koren werd gescheiden, zoals wij thuis dan zeiden.’

Treur: ‘Ik had helemaal geen toegang tot dat soort boeken. Ik ging wel stiekem naar de Zeeuwse bibliotheek, maar er was niemand die mij vertelde wat de goede boeken waren. Op de fiets begon ik al met lezen, dan had ik ze bijna al uit voor ik thuis was. En als kind ging ik naar de bibliobus die langskwam, toen mocht ik ook *De vijf* lezen. Maar niet op zondag. En verder al die christelijke shit, van die Goudelsje-boeken.’

’t Hart: ‘O ja! *Goudelsje verliefd! Goudelsje verloofd! De dochter van Goudelsje!*’

Onchristelijke mensen

Pas laat, zegt Treur, verloor ze haar geloof. ‘De meeste mensen zeggen op hun dertiende of vijftiende vaarwel tegen het geloof, maar ik pas toen ik tweeëntwintig was.’

’t Hart: ‘Ik ook. In mijn studententijd, 1966. Toen was ik tweeëntwintig. Ook in Leiden. Het zal door de stad komen.’

Siebelink: ‘Ik heb nog wel tot mijn tweeëntwintigste geloofd.’

’t Hart: ‘Jij bent er nog niet helemaal vanaf.’

Siebelink: ‘Nou... nee. Anders kan ik zo’n boek ook niet schrijven. Maar ik heb wel afstand genomen, het geloof is als een mantel van me afgegleden. En toen ben ik, eigenlijk na de dood van mijn vader, boeken gaan schrijven. Mijn vader moest er niet meer zijn, opdat ik zou kunnen schrijven. En *Knielen op een bed* vielen kon ik pas schrijven toen ook mijn moeder er niet meer was.’

’t Hart tegen Treur: ‘Hoe ging dat bij jou dan?’ Treur gaat even verzitten, trekt haar jurkje recht, vertelt dan: ‘Ik was nog helemaal door-drongen van de Waarheid toen ik naar Leiden ging. In de vakantie ervoor had ik me erop voorbereid dat ik onchristelijke mensen zou gaan ontmoeten. Daarom had ik een baantje genomen als serveerster in een Italiaans restaurant, waar ik enorm werd uitgeprobeerd trouwens. Mijn collega’s waren jaloers omdat ik op zondag altijd vrij kreeg. Ze vroegen steeds of ik al seks had gehad en ze probeerden me van mijn geloof te trekken. Maar dat lukte ze mooi niet. Eenmaal in Leiden kwam ik in een reformatorisch bolwerk terecht, in een gezellig studentenhuus. Mijn huisgenoten namen me mee naar de reformatorische studentenvereniging. Dat was ik helemaal niet van plan, sporten en studeren leek me wel genoeg.’

Met de ‘onchristelijken’ in haar nieuwe omgeving viel het dus wel mee. Maar juist onder de reformatorische studenten kwam Franca Treur voor het eerst mensen tegen die vragen stelden over het geloof. ‘Waren we een potje aan het riskeren, vroeg iemand: “Ziet God ons nu ook, en weet-ie wie er gaat winnen?” Ik was ervan overtuigd dat hij dat al wist. Want God wist alles.’

’t Hart: ‘Natuurlijk.’

Treur: ‘Daar hadden we dan half schertsend discussies over, iemand zei: “Ja, Hij heeft wel wat anders aan zijn hoofd.” Maar het zette me aan het denken. Later ging ik ook lezen over schriftkritiek en hoe bijbelverhalen zijn ontstaan en dat er allerlei mythologische verhalen ten grondslag liggen aan de Bijbel. Dat wist ik helemaal niet.’

’t Hart: ‘Nee, dat hoor je gewoon nooit! Absoluut niet. Nóg niet, hoor. De Heilige Geest had het allemaal geschreven!’

Siebelink: ‘Dat heb ik heel lang geloofd.’

Was dat nou nodig?

Heel precies, soms zoekend naar woorden, met een licht Zeeuws accent, vertelt Treur hoe ze langzaam maar zeker ging twijfelen aan de geloofszekerheden waarmee ze was grootgebracht. En hoe moeilijk dat was. ‘Ik wilde er helemaal niet vanaf, ik had net allemaal leuke vrienden en ik vond het niet leuk om weg te gaan bij de studentenvereniging.’ Maar het meezingen met de psalmen en het hardop bidden tijdens de bijbelkringen viel haar steeds

zwaarder, het voelde als huichelen. Tot ze het niet meer uithield. En op de dag dat ze de beslissing nam die haar persoonlijke leven voor altijd zou veranderen, gebeurde er iets wat ook de buitenwereld op zijn grondvesten deed schudden.

‘We zaten op het balkon, het was prachtig weer, en ik vertelde aan een bestuurslid van de studentenvereniging: “Ik ga stoppen, want ik geloof niet meer.” Hij ging weg, mijn hospita riep me naar beneden en zei, moet je kijken, op televisie. En toen zag ik de vliegtuigen door de Twin Towers gaan.’

Maarten ’t Hart, op het puntje van zijn stoel: ‘Een teken!’

Treur: ‘Niet dat ik dacht dat ik dat zou hebben veroorzaakt, maar ik kon dat nu niet meer met vrienden delen. Zij hadden allemaal een antwoord, en ik moest het zelf uitzoeken.’

’t Hart: ‘En pas daarna heb je het ook thuis verteld?’

Treur: ‘Dat was heftig. Een heel emotionele periode. We beseften dat we iets niet meer deden, iets wat voor hen het belangrijkste was in hun leven.’

Siebelink: ‘Hebben ze je boek gelezen?’

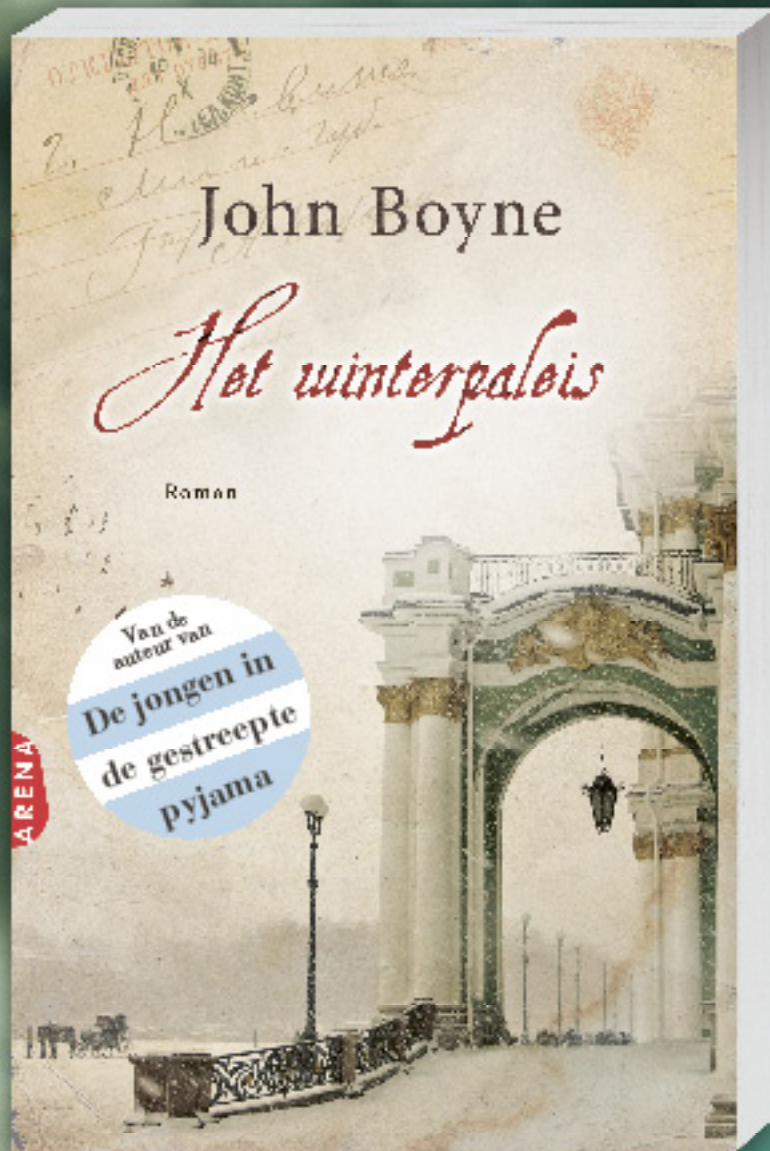
Treur knikt. ‘Was dat nou nodig, vinden ze.’

Peinzend kijkt Maarten ’t Hart voor zich uit.

‘Maar het ergste is dan al geweest, het boek is

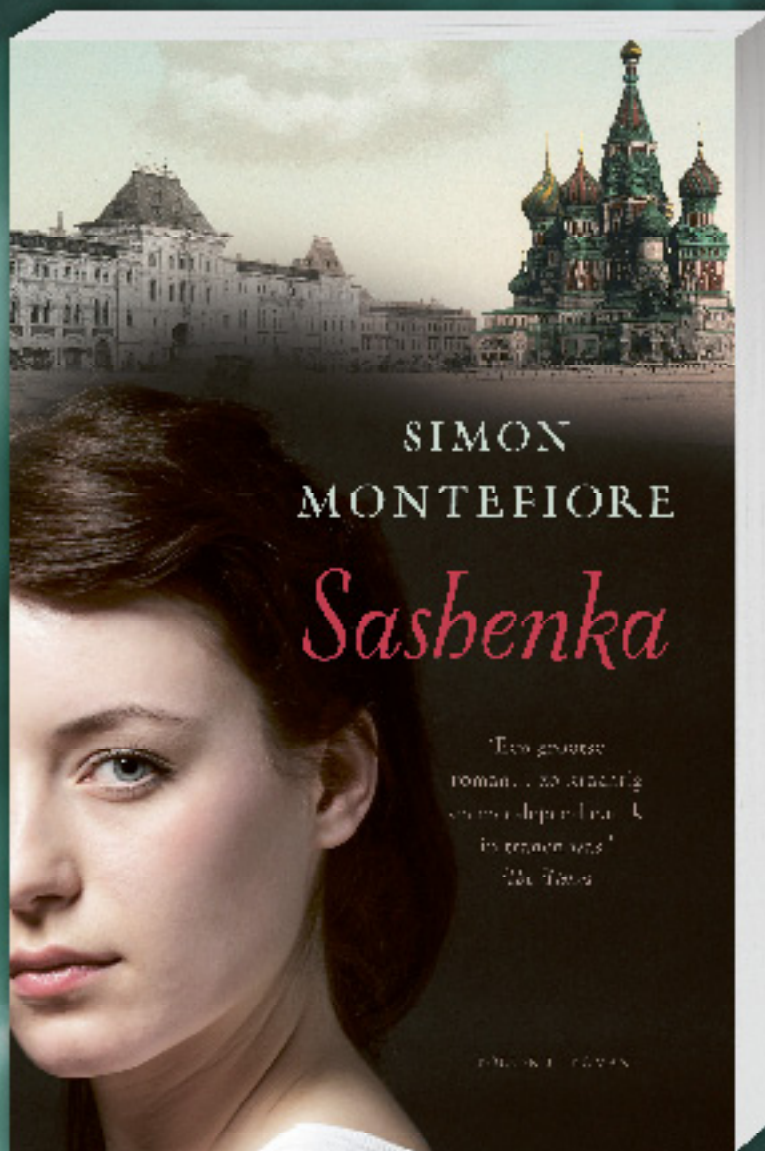
‘Diensten voor ongelovigen? Waar dan?’

‘Een fascinerend, vlot geschreven verhaal met een ingenieuze plot en sterke dialogen. Rijk en meeslepend.’

The Times

‘Sashenka doet denken aan de grote Russische romans.’

The New York Times

veel minder erg dan dat je afgefallen bent.’
 Treur: ‘Ja, het is meegefallen.’
 Siebelink: ‘Maar in je boek gaat het er niet over dat je een afvallige bent.’
 Treur wijst naar Maarten: ‘t Hart: ‘Nee, dat heeft hij allemaal al gedaan.’
 ‘t Hart: ‘O, dat komt wel. In je volgende boek. Dan moet je zeker opschrijven wat je nu allemaal vertelt.’
 Treur: ‘Nou ja, ik wil op den duur ook een beetje van dat religieuze imago af.’
 Siebelink: ‘Je kunt eerst ook andere boeken schrijven. Ik heb pas dertig jaar na mijn eerste verhaal mijn boek daarover geschreven. Dan kun je dat overzien allemaal.’ Een korte stilte.
 ‘Of je wordt weer gelovig.’
 Treur, geschrokken: ‘Nee! Dat gebeurt echt niet meer. Het is beter zonder geloof, veel beter.’

Dat zingen!

En toch, met de afwijzing van het geloof zijn er ook zoveel andere dingen weg. Soms mist ze dat, het gevoel van vroeger. Laatst fietste ze in Duivendrecht. Ze kwam langs een kerk. Franca Treur: ‘De deur stond open. Ze waren aan het zingen en ik kreeg zo’n zin om naar binnen te gaan. Dat veiligheidsgevoel.’
 ‘t Hart: ‘Ja, dat ben je kwijt. Geborgenheid. Ik heb dat ook, heel sterk. Dat zingen! Een paar keer per jaar ga ik met allemaal mensen die ongelovig zijn geworden in de kerk zingen. Dan mag ik het orgel bespelen.’
 ‘Diensten voor ongelovigen?’ Franca Treur veert op. ‘Waar dan?’
 ‘t Hart: ‘Elke keer ergens anders. En allemaal psalmen oude berijming, natuurlijk.’
 Siebelink pakt *Dorsvloer vol confetti* er weer bij, en leest voor: ‘*Als ze nu een wens mocht doen, dan zou ze wensen dat alles zo zou blijven zoals het nu is: zij samen, de zoete koek met boter, de klamme kachelwarmte, de beslagen ruiten, de geur die ze nooit anders heeft geweten, en de wind die het huis bij de hoeken op probeert te tillen.*’
 Ontroerd kijkt hij op. ‘Ik heb zulke momenten wel gehad, dat ik wilde dat mijn ouders er nog zouden zijn, dat de kwekerij er nog was, ondanks

‘Mijn broer is wel gelovig. Goddank hebben we Arie nog straks in de hemel’

‘Je bent vreemdeling op aarde, maar wel met elkaar’

alle zorgen, de problemen, dat het zo... zo was het goed. En de geur die in de kassen hing. Ik heb het exact zo gevoeld, zoals jij dat beschrijft.’
 De nostalgie naar een vroeger waar alles veilig was, dat hebben alledrie de schrijvers. Het hangt sterk samen met hun religieuze opvoeding, verzekeren ze.
 Siebelink: ‘Dat was fijn hoor. Geborgen. En het had ook te maken met het *verborgene*, het deel hebben aan een wereld buiten de realiteit.’
 Treur: ‘Heel erg afgeschermd van de wereld. Je bent vreemdeling op aarde, maar je bent wel met elkaar.’
 En wie dat kwijt is, vindt het nergens anders meer terug? Siebelink: ‘Ik ben ontheemd. Zonder ironie zeg ik dat.’
 ‘t Hart: ‘Ik wou er juist zo graag uit. Andere dingen zien, doen. En dat mocht allemaal niet.’
 Treur: ‘Ik wilde er ook wel uit. Maar ik wilde er ook heel graag bijhoren en meedoen.’

Alles gaat goed komen

‘Ik weet niet of jullie dat herkennen,’ zegt Franca Treur aarzelend, ‘maar wat ik zo moeilijk vind, is dat veel mensen die mij ontzettend dierbaar zijn nog zo vast geloven. Ik zou het ze zo gunnen dat ze dat niet meer hoeven. Zoals die angst om onbekeerd dood te gaan.’
 ‘t Hart: ‘Om ze iets losser te krijgen. Ze hoeven niet ongelovig te worden.’
 Treur: ‘Ik zou ze willen verlossen van al die onzin eromheen. Ik bedoel, dat ze steun hebben aan het geloof is natuurlijk goed. Maar het hooi niet voor de regen kunnen binnenhalen, dat is gewoon direct nadelig. En dan de bejaarden, die zelfs als ze nog maar als kasplantjes leven per se in een reformatorisch bejaardenhuis moeten dat ik weet niet hoeveel verder rijden is dan het gewone bejaardentehuis. Dat is voor iedereen lastig. En ik moest in Goes naar school, een uur met de bus. Terwijl Middelburg op fietsafstand lag. Al die principes hebben zoveel impact.’
 ‘t Hart: ‘Mijn moeder is nog wel gelovig, maar daar wil ik helemaal niet aan tornen, dat vindt ze zo prachtig.’
 Treur: ‘En is ze heel bang om dood te gaan?’
 ‘t Hart: ‘Nee, helemaal niet, heeft ze geen problemen mee.’

Treur: ‘Ik weet van mensen dat ze gillend op hun sterfbed lagen.’
 ‘t Hart: ‘Mijn moeders enige probleem is: dan gaat ze naar de hemel en dan ben ik daar niet. En mijn zus ook niet, die is ook ongelovig geworden. Mijn broer is wel gelovig. Goddank hebben we Arie nog straks in de hemel.’
 Siebelink: ‘Ik kan dat toch niet helemaal loslaten. Heb jij dat dan helemaal losgelaten, dat soort angsten van voor de rechtersstoel verschijnen?’
 Treur: ‘O, daar ben ik niet bang voor. Ik geloof niet in de rechtersstoel. En ook niet stiekem nog een beetje of zo.’
 Siebelink: ‘Ik weet niet of mijn boek mij aangevend of toegerekend zal worden.’
 Treur: ‘Misschien is het neutraal, wat God betreft.’
 ‘t Hart: ‘Nee, het zal je absoluut toegerekend worden. Jij bent niet zoals ik. Jij drijft er niet de spot mee, jij neemt het serieus.’
 Siebelink: ‘Maar jij spot toch ook niet? Nou ja, alleen in je essay-achtige werk.’
 Treur: ‘Maar goed, die leest God ook, die essays.’
 ‘t Hart: ‘Nee, ik krijg er geweldig van langs. Maar ik maak me daar helemaal geen zorgen over.’
 Siebelink: ‘Ik wacht nog steeds op het visioen. Nog steeds. En ik wil in het verhaal van de hemel blijven geloven.’
 Treur: ‘Maar ten dienste van de literatuur? Of van het hart?’
 Siebelink: ‘Nee, voor mij persoonlijk.’
 ‘t Hart: ‘Dat uiteindelijk alles toch goed zal komen.’
 Siebelink: ‘Ja. Heb jij dat dan niet zo?’
 Treur: ‘Nee. Waar ik mee zit, is dat ik me nog heel erg verbonden voel met die gemeenschap waar ik vandaan kom. Dat vind ik moeilijk om mee om te gaan.’

Ze praten verder, over muziek, over geborgenheid, de heimwee naar het geloof. Wie weet zullen ze samen nog wel eens naar een dienst voor ongelovigen gaan. Psalmen zingen, net als vroeger, maar dan met de ‘duivel’ aan het orgel. En misschien is de muziek wel het beste alternatief voor de religieuze troost. ‘Er is een nocturne van Chopin in C# klein,’ zegt ‘t Hart. En op het einde gaat dat ineens in C# groot over. En dat geeft het gevoel... ongelooflijk. Alles komt goed. Alles gaat goed komen. Dat vind ik geweldig, dat iemand dat kan oproepen.’ ■

Met dank aan de afdeling Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam en Hotel de l'Europe